

Ideologiska positionsförändringar inom finländska partier 1945–2011*

ANDREAS FAGERHOLM

ABSTRACT
Positional changes among Finnish party ideologies, 1945–2011

The purpose of this article is to present a general overview of positional shifts among Finnish party ideologies between 1945 and 2011. By utilizing the widely used Manifesto Data Set, the paper thus focuses on presenting evidence of how, when and, tentatively, why Finnish parties change their ideological positions. Three central contributions emerge. Firstly, and in contrast to some previous studies, the essay finds no evidence of a general centripetal shift towards the centre of the socio-economic left–right dimension. Positional changes are generally unsystematic and short-lived in nature, and a change in one direction is usually followed by a more or less immediate shift in the other. Secondly, the study confirms that post-materialist issues regarding cultural diversity and, above all, environmental sustainability has become more and more important also for the parties. Finally, the study presents some elementary observations about why Finnish parties change their ideological positions along the socioeconomic dimension. Although more comprehensive analyses are greatly needed, the results indicate that a previous shift in the position of the median voter may be of crucial importance.

Introduktion

Att de politiska partierna befinner sig i någon form av kris är en bland politologer sedan länge tämligen väletablerad uppfattning, underbyggd av den rika forskningsflora som pekar mot ett stadigt sjunkande valdeltagande (se t.ex. Franklin 2004), ett avtagande förtroende för de demokratiska institutionerna (se t.ex. Dalton 2004) och ett kraftigt minskat intresse gentemot partipolitisk verksamhet (se t.ex. Katz och Mair 1992; Mair och van Biezen 2001). Dessa något dystra utvecklingstrender till trots är partierna fortfarande centrala aktörer i de allra flesta demokratier; de utgör alltjämt en viktig länk mellan väljare och valda samt mellan väljare och den realiserade politiken och de faller fortsättningsvis utslag om vilka sakfrågor som ska ges företräde och vilka som ska negligeras. De formar, med andra ord, alltfört politikens utfall i avgörande mån. En betydelsefull komponent i denna verksamhet är partiideologierna, som

– för att följa en pregnant definition av Borg (1964, 6) – kan definieras som de värderingar, intressen och normer ”joihin poliittiset puolueet toimintansa perustavat, joiden taakse ne pyrkivät saamaan kannattajia ja joiden oikeutusta ja tärkeyttä ne myös eri tavoin perustelevat”¹.

Dessa partiideologier står i centrum också i denna studie, som avser presentera en översiktlig illustration av de finländska partiideologierna under perioden 1945–2011. Något mer precist uttryckt ämnar jag (i) skildra de förskjutningar som ägt rum och – tentativt och i någon mening explorativt – (ii) kartlägga och diskutera tänkbara förklaringar till dylika partiideologiska förskjutningar. Studiens syfte är således att introducera ny kunskap om de finländska partiideologierna och deras förändring genom att komplettera de observationer som tidigare presenterats i omfattande partistudier (se fr.a. Borg 1964; Mickelsson 2007; Rantala 1980; Sundberg 1996) och i enskilda forskningsartiklar kring partier och par-

tiideologier. Där dessa tidigare forskningsartiklar ofta studerat partiideologier under mer begränsade tidsrymder (se fr.a. Karlsson och Wiberg 2010; Mickelsson 1996; Pajala 2012; Rappe 2012), utifrån teoretiskt lagda och kanske något statiska partiprogram (se fr.a. Mickelsson 2006; Nygård 2000; Paloheimo 2006b, 2008) eller med översiktligt deskriptiva intentioner (se fr.a. Isaksson 2011; Ollila och Paloheimo 2007, kap. 9; Paloheimo 2006a, Rappe 1996) söker denna artikel granska utvecklingen under hela efterkrigstiden, med de relativt inflytelserika (se Budge 1987) valprogrammen som utgångspunkt, genom att även introducera vissa förklarande ambitioner samt genom att fokusera på mer avgränsade policyskalor. Den nya kunskap som artikeln kan bidra med antas ha relevans för kommande forskning kring partibeteende och partikonkurrens, kring val och väljarbeteende samt, framför allt, för kommande forskning kring partiernas och partiideologiernas roll, gestaltning och förändring i det finländska samhället.

Uppsatsen har i allt fem avsnitt. Efter denna introduktion följer en summerande teoretisk diskussion, ackompanjerad av ett antal propositioner. I det tredje avsnittet företas en introduktion till och presentation av det material som begagnas i studien, varefter det fjärde avsnittet presenterar empiriska granskningar utifrån de antaganden som presenterats i de föreslagna propositionerna. Uppsatsens femte och sista avsnitt sammanfattar kort de observationer som gjorts.

Teori och propositioner

I sin tidiga studie av det tyska socialdemokratiska partiets utveckling hävdade Michels (1983 [1911]) att de politiska partierna, i takt med att de institutionaliseras, tenderar överge den ursprungliga och rent ideologiska kampen till förmån för en röstsökande strategi där de ideologiska attributen nedtonas och där den huvudsakliga målsättningen blir att vinna så många röster som möjligt. Enligt ett idag relativt allmänt accepterat synsätt har denna tendens ytterligare förstärkts under de senaste decennierna; för att nå maktpositioner har partierna således sett sig tvungna att försöka attrahera allt bredare och allt mer heterogena delar av väljarkåren, vilket i sin tur kommit att förutsätta allvarliga och djupgående omformningar av partistrukturer, partipropaganda och partiideologier.

Med detta elementära antagande som utgångspunkt presenteras härnäst en något mer detaljerad framställning kring hur den tidigare forskningen förstått partiideologiernas gestaltning och utformning under efterkrigstiden. Denna diskussion utmynnar i tre propositioner beträffande *hur* de finländska partiernas förhållningssätt till – framför allt – den traditionella socioekonomiska vänster–högerdimensionen förändrats (P1a–P2) samt, ytterligare, tre propositioner angående *varför* de finländska partiernas positionering längs denna dimension förändrats (P3a–P3c).

Hur förändrar partier sina partiideologier?

I en klassisk framställning noterade Lipset och Rokkan (1967) förekomsten av fyra centrala samhällliga konfliktdimensioner: en mellan arbete och kapital, en mellan center och periferi, en mellan kyrka och stat samt en mellan stad och landsbygd. Detta batteri utökades ett tjugotal år senare, när Lijphart (1984) tillfogade konfliktdimensioner rörande regimstöd (*the dimension of regime support*), utrikespolitik (*foreign policy dimension*) och postmaterialism (*the materialist vs. postmaterialist dimension*). Dessa sju konfliktdimensioner framträder även i det finländska partisystemet, som enligt Paloheimo (2008) kännetecknas av konflikter mellan den politiska vänstern och den politiska högern, mellan tillväxtcentra och periferi, mellan en nationell och en internationell orientering, mellan finsk- och svenskspråkiga, mellan enhetskultur och mångfald, mellan ekologiska värden och krav på ökad tillväxt och konsumtion samt mellan eliten och folket (jfr även Paloheimo 1988; Paloheimo och Sundberg 2005).

Av de ovan nämnda konfliktdimensionerna har den klassbaserade och i huvudsak socioekonomiska konflikten² mellan vänster och höger tillskrivits en överordnad roll. Ända sedan Downs' (1957) banbrytande insats har den dominerande uppfattningen inom den internationellt jämförande partiforskningen sålunda varit att partipositionering och partikonkurrens huvudsakligen äger rum längs ”a unidimensional Left-Right continuum” (Budge m.fl. 2001, 62; jfr även Klingemann m.fl. 2006) och att övriga konfliktdimensioner är av klart underordnat intresse. Detta antagande har varit förhärskande också inom finländsk parti- och valforskning, ty även här har vänster–högerdimensionen uppfattats som den

mest centrala partipolitiska (Paloheimo 2008), parlamentariska (Reunanen och Suhonen 2009) och elektorala (Grönlund och Westinen 2012) skiljelinjen.

Samtidigt som vänster–högerdimensionens framträdande ställning betonats har tvivlen gentemot dimensionens förmåga att särskilja väljare och partier från varandra blivit allt livligare; både väljare och partier har, hävdar man alltså, orienterat sig inåt mot den socioekonomiska konfliktdimensionens mittfåra. Beläggen för en dylik utveckling är förhållandevis rikliga och återfinns inom såväl val- som partiforskning. Här har valforskarna noterat hur Vänsterförbundets (tidigare Folkdemokraternas) och i synnerhet Socialdemokraternas anhängare tenderat röra sig mot höger, medan Samlingspartiets anhängarskara i sin tur förflyttats vänsterut (Pesonen m.fl. 1993, 130–131; Paloheimo och Sundberg 2005, 191–193). En liknande trend har kunnat skönjas även inom partierna, som – enligt Rappe (1996, 341–348) – kommit att appellera till en bredare väljarskara med hjälp av en dämpad och avmattad propaganda. Här antas partiideologierna ha blivit så universella och likformade att partiernas rangordning längs en vänster–högerdimension inte längre är lika självklar som under tidigare årtionden (Nygård 2000, 201–212). Mot bakgrunden av dessa observationer kan två generella propositioner om det finländska partisystemet och de finländska partiideologiernas utveckling nu presenteras:

(P1a) De ideologiska skillnaderna mellan socioekonomisk vänster och socioekonomisk höger har minskat, vilket på *systemnivå* inneburit ett allt mer kompakt finländskt partisystem.

(P1b) De ideologiska skillnaderna mellan socioekonomisk vänster och socioekonomisk höger har minskat, vilket på *partinivå* inneburit att särskilt ytterlighetspartierna förflyttat sina positioner mot mitten.

Parallellt med att polariseringen längs den traditionella socioekonomiska konfliktdimensionen förmodats avta har intresset för nya skiljelinjer ökat betydligt. En särskild uppmärksamhet har ofta riktats mot den av Inglehart (1977) introducerade postmaterialistiska konfliktdimensionen³, som ställvis intagit en så framträdande roll att den trots förmå utmana – eller till och med utmanövrera – den hittills dominerande socioekonomiska konfliktdimensionen. Den förefintliga empiriska forskningen ger ett visst stöd åt en dylik utvecklingstrend också i en finländsk kontext. Här ökade andelen individer med

en övervägande postmaterialistisk samhällssyn stadigt under 1900-talets slut – från 32 procent år 1975 till 53 procent år 1991 (Pesonen m.fl. 1993, 152) –, och tjugo år senare framstår en brett definierad postmaterialistisk konfliktdimension, jämte den alltså aktuella socioekonomiska vänster–högerdimensionen, som en relevant skiljelinje såväl när väljarnas partival (Grönlund och Westinen 2012, 183–184) som partiernas positionering (Paloheimo 2008, 54–55) ska klarläggas. Med detta sagt kan följande proposition framläggas:

(P2) De finländska partiernas intresse för den nya konfliktdimensionen materialism–postmaterialism har ökat, något som framför allt uttrycks genom ett större intresse för postmaterialistiska spörsmål rörande kulturell mångfald och hållbar tillväxt.

Varför förändrar partier sina partiideologier?

Den andra frågeställningen som denna uppsats skall beröra tar fasta på de faktorer som ligger bakom partiideologiska omorienteringar. Inspirerad av en banbrytande teoretisk uppsats författad av Budge (1994) har den – under det senaste decenniet tämligen livliga men ändå alltså ofullständiga och till sin natur litet spretande – internationella forskningen på området introducerat och empiriskt prövat en rad förklaringar till att partier förändrar sina positioner, framför allt längs den generella vänster–högerdimensionen. I ett relativt färskt sammanfattningar har tre centrala observationer kunnat identifieras (se Adams 2012; Budge m.fl. 2010).

För det första har det antagits att partiideologier är benägna att förändras i takt med skiftningar i den allmänna opinionens eller i väljarkårens värderingar (Adams m.fl. 2004). I senare forskning har detta allmänna antagande i någon mån reviderats och preciserats. Här har Adams m.fl. (2009) funnit att vänstern inte berörs av kortvariga opinionsskiftningar, medan Adams m.fl. (2006), Ezrow m.fl. (2011) och Schumacher m.fl. (2013) noterat att mer ”ideologiska” och mer sakorienterade nisch- eller aktivistpartier (läs: gröna, kommunistiska och nationalistiska partier) förändrar sina positioner i takt med att deras egna väljarsegment, snarare än väljarkåren som helhet, antar nya värderingar. Överfört till en explicit finländsk kontext kan således följande allmängiltigt utformade förmodan presenteras:

(P3a) De finländska partierna är benägna att fö-

rändra sina partiideologier som en följd av *opinionsförändringar*.

Även rivaliserande partiers ageranden, för det andra, kan vara en betydande drivkraft när partier väljer att modifiera sina partiideologier. Adams och Somer-Topcu (2009) har mycket riktigt också noterat att partier svarar på skiftningar inom andra partier, särskilt om dessa skiftningar äger rum inom partier som är ideologiskt eller strategiskt närliggande. Antagandet är, annorlunda uttryckt, att

(P3b) De finländska partierna är benägna att förändra sina partiideologier i takt med att *rivaliserande partier* genomför liknande partiideologiska omorienteringar.

En tredje faktor som trots vara betydelsefull är partiets tidigare politiska prestationer: ju sämre dessa är – eller, mer precis uttryckt, ju större de tidigare valförlusterna är –, desto större är också incitamenten för en partiideologisk förändring. Här har empiriska studier mycket riktigt också kunnat ådagalägga att de tidigare valframgångarna kan vara betydelsefulla för påföljande partiideologiska förändringar (Somer-Topcu 2009). Med detta sagt kan det alltså antas att

(P3c) De finländska partierna är benägna att förändra sina partiideologier som en följd av *uteblivna valframgångar* i samband med tidigare val.

Materialet: en introducerande diskussion och en allmän översikt

Såsom antydde i inledningskapitlet så väljer denna uppsats att studera partiideologier med hjälp av material från innehållsanalyser av politiska program. Detta val inte är helt okontroversiellt, och från en kritisk utgångspunkt kan man med visst fog hävda att partiideologier inte kan utläsas enbart ur enkla kvantitativa hopsummeringar av ord, fraser eller meningar och – ytterligare och mer fundamentalt – att de politiska programtexternas betydelse som uttryck för de ståndpunkter som partierna faktiskt representerar sist och slutligen är rätt begränsad. Dessa anmärkningar till trots har såväl kvantitativ information som stoff stammande från politiska program använts synnerligen flitigt – och ofta med rätt god framgång – inom den förefintliga partiforskningen. Fördelen med dylika tillvägagångssätt är också tämligen självklar: de kvantifierade analysmetoderna möjliggör spacialt och temporalt omfattan-

de analyser (jfr Laver 2001), medan de politiska programtexterna är användbara eftersom de trots allt kan anses utgöra en ”compromise between concessions to circumstances and adherence to fundamental principles” (Seliger 1976, 38; för empiriska bevis för programmets betydelse, se Klingemann m.fl. 1994).

Det tvivelsutan mest ambitiösa forskningsprojektet kring partiståndpunkter initierades av *Manifesto Research Group* (MRG) år 1979. Intentionen med detta projekt var att innehållsanalysera västeuropeiska partiers valprogram⁴ från hela efterkrigstiden för att dymedelst kunna erbjuda lättillgängliga och temporalt extensiva skattningar över hur partierna förhållit sig till 56 (ursprungligen 54) olika policykategorier (se närmare i Budge m.fl. 2001; Klingemann m.fl. 2006). Projektet har senare bytt namn (1989: *Comparative Manifestos Project* (CMP); 2009: *Manifesto Research on Political Representation* (MARPOR), hädanefter MARPOR) och expanderat betydligt, och idag inräknas drygt 3600 innehållsanalyserade valprogram från mer än 50 demokratiska länder. Trots att alternativa analysgrepp utvecklats (för en översikt, se Volkens 2007) står detta material alltså utan seriösa utmanare och har därtill använts i ett stort antal monografier, forskningsartiklar och avhandlingsarbeten. Det används även i denna studie.

Dess popularitet och etablerade ställning till trots är det dock skäl att kort vidröra den kritik som MARPOR:s material ändå stött på. Denna kritik har på ett pregnant sätt sammanfattats av Gemenis (2013), som lyfter fram fyra rekommendationer för tredjepartsanvändare. Här menar han att det till en början är skäl att nedtona den *salience theory* som legat till grund för projektet och i stället utgå från att partier tar ställning till samma sakfrågor men från avvikande perspektiv och med olika tonvikter. Vidare bör man, alltså enligt Gemenis, fästa större uppmärksamhet vid de använda ursprungsdokumenterna och iaktta viss försiktighet i situationer där estimeringar använts i stället för faktiska programtexter (se närmare i Gemenis 2012). I det material som här används återfinns 21 estimeringar, vilket utgör knappt 15 procent av det totala antalet program ($N = 145$). Här är det skäl att vara särskilt aktsam när skattningarna för det numera avvecklade Liberala folkpartiet (1965–1991) och dess föregångare (Framstegspartiet –1951; Finska folkpartiet 1951–1965) uttyds, eftersom nio (1945–1962; 1972–1975; 1991) av de totalt tolv beräkningarna baseras

på estimeringar. Samma försiktighet bör råda också när resultaten för den socialdemokratiska utbrytargruppen Arbetarnas och småbrukarnas socialdemokratiska förbund (ASSF) tolkas. Här har värdena för valåren 1958 och 1962 estimerats på basen av 1966 års valprogram. Också de beräkningar som gäller De gröna bör tolkas med försiktighet, eftersom det i flera fall är fråga om estimeringar (1983 och 1987) eller avskrifter av TV-intervjuer med ledande politiker (1991).

En tredje anmärkning tar fasta på en reliabiliteten i själva kodningsprocessen. Denna har, i en färsk studie av Mikhaylov m.fl. (2012), visat sig variera mellan de olika policykategorierna. Såsom Gemenis konstaterar är detta problem dock svårt att bemästra av tredjepartsanvändare, även om det naturligtvis är möjligt begränsa studien så att fokus riktas enbart mot mindre problematiska kategorier. En fjärde och sista kritik har riktats mot den flitigt använda vänster–högerskalan ("Rile"). Här har det – korrekt, vill jag mena – hävdats att denna skala, som inkluderar 13 vänsterkategorier och 13 högerkategorier, i många sammanhang är för bred och för omfattande och, ytterligare, att det etablerade förfarings sättet där andelen vänsterargument (V) subtraheras från andelen högerargument (H) kan ge bedräglig information eftersom en förändring i differensen H–V för ett visst program kan orsakas av förändringar i utrymmet för någon eller några av de 30 kategorier som inte inkluderas i skalan likväl som av partiförskjutningar längs denna skala.

Eftersom huvudintresset i denna uppsats riktas mot de socioekonomiska aspekterna av vänster–högerskalan används en alternativ skala där sju socioekonomiska vänsterargument och sju socioekonomiska högerargument inkluderas (se bilagetabell A1, jfr även Fagerholm 2013). De argument som inkluderas har valts på teoretiska grunder utifrån antagandet att den med arbetarrörelsen förknippade socioekonomiska vänstern förespråkar ett gemensamt ägande av centrala produktionsmedel, en utbredd offentlig kontroll av ekonomin, en universell välfärdsstat, omfördelningspolitik och blandekonomi. Den socioekonomiska högern, å sin sida, antas försvara den privata äganderätten samt förespråka ekonomisk liberalism och frihandel, en utpräglad marknadsekonomi samt ett begränsat offentligt och fackligt maktutövande. En konfirmatorisk faktoranalys med robust maximum likelihood -estimation avslöjar att de valda 14 (7 + 7) variablerna signifikant

hänger samman med de latent socioekonomiska vänster- respektive högerdimensionerna enligt det förväntade mönstret. Reliabilitetstest ger dessutom indikationer om god reliabilitet (se a.a., kap. 5).

Gällande indexering så konsulteras Kim och Fordings (1998) teknik, där uppmärksamheten utslutande fästs vid förhållandet mellan de båda polerna av intresse.⁵ Denna operation placerar differensen mellan andelen socioekonomiska höger- och vänsterargument i täljaren medan summan av andelen socioekonomiska höger- och vänsteruttryck placeras i nämnaren. Av överskådlighetskäl multipliceras den erhållna kvoten med 100. Mer formellt uttryckt beräknas alltså den socioekonomiska vänster–högerpositionen (SocioekonomiVH) för ett visst parti j vid ett visst valtillfälle t med formeln

$$\text{SocioekonomiVH}_{jt} = \left(\frac{\text{SocioekonomiH}_{jt} - \text{SocioekonomiV}_{jt}}{\text{SocioekonomiH}_{jt} + \text{SocioekonomiV}_{jt}} \right) \times 100.$$

Detta index antar värden inom intervallet [–100;100], där en position närmare den socioekonomiska vänsterpolen (SocioekonomiV) uttrycks genom värden mellan –100 och –0 medan en position närmare den socioekonomiska högerpolen (SocioekonomiH) uttrycks genom värden mellan 0 och 100.

I tabell 1 presenteras en allmän översikt över de finländska partiernas partiideologier under perioden 1945–2011, såsom de uttryckts i valprogrammen. Som här framgår är de nuvarande riksdagspartiernas interna ordning längs den socioekonomiska vänster–högerskalan i stora drag den väntade: Vänsterförbundet och dess föregångare DFFF⁶ står, med ett medelvärde på –93,0, stabilt till vänster, medan det – som den tämligen höga standardavvikelsen indikerar – ideologiskt mer variabla Samlingspartiet positionerar sig längst högerut. De Gröna intar, måhända litet överraskande, en position något till vänster om Socialdemokraterna. Mer anmärkningsvärt än partiernas interna ordning är dock det finländska partifältets, som denna granskning indikerar, relativa vänsterridning, ty alla nuvarande riksdagspartier antar medelvärden som är klart negativa: de har, med andra ord, stått till vänster längs en socioekonomisk konfliktdimension. Denna observation, som nog bör hanteras med viss försiktighet, förmodas reflektera

Tabell 1. Finländska partiideologier 1945–2011.

Parti	SocioekonomiVH				N	SocioekonomiVH; största förskjutningar: åt vänsteråt höger enheter enheter (år) (år)		De två mest populära kategorierna	
	min	max	μ	σ		(år)	(år)		
VF ^a	-100	-60,0	-93,0	11,4	19	34,7 (2007)	32,0 (1991)	per504 (välfärdsstaten, +)	per503 (soc. rättvisa, +)
Gröna	-100	-55,6	-84,1	17,3	8	0,6 (1999)	14,9 (2003)	per501 (miljöskydd, +)	per202 (demokrati, +)
SDP	-100	0,0 ^f	-79,3 ^f	31,0 ^f	19	92,3 (1948) ^f	76,5 (2011)	per606 (soc. harmoni, +)	per503 (soc. rättvisa, +)
Sannf ^b	-83,8	-30,0	-53,8	15,0	13	44,6 (2007)	39,0 (2011)	per305 (pol. auktoritet, +)	per504 (välfärdsstaten, +)
KD ^c	-100	13,0	-51,0	29,5	12	70,9 (1991)	36,6 (1987)	per603 (trad. moral, +)	per504 (välfärdsstaten, +)
C ^d	-100	46,7	-46,3	47,9	19	62,3 (1999)	115,1 (1995)	per703 (jordbruk, +)	per503 (soc. rättvisa, +)
SFP	-100	9,1	-39,9	26,5	19	63,3 (1966)	68,7 (1995)	per504 (välfärdsstaten, +)	per607 (mångkultural., +)
Saml	-100	53,3	-31,0	45,1	19	124,8 (1954)	85,4 (1983)	per504 (välfärdsstaten, +)	per401 (fri företagsamh., +)
Lib ^e	-55,6	-14,9	-29,2	10,1	12	25,1 (1970)	29,2 (1972)	per305 (pol. auktoritet, +)	per504 (välfärdsstaten, +)
ASSF		-52,4	0,0 ^g		3			per305 (pol. auktoritet, +)	per703 (jordbruk, +)
DA (1987)		-97,6			1			per504 (välfärdsstaten, +)	per305 (pol. auktoritet, +)
Ungf (1995)		50,0			1			per402 (incitament, +)	per305 (pol. auktoritet, +)

^a DFFF 1945–1991. ^b FLP 1959–1995. ^c FKF 1959–2001. ^d Agr 1945–1965. ^e Framst 1945–1951; FFP 1951–1965.

^f År 1945 tog SDP inte ställning till någon av den socioekonomiska skalans 14 kategorier – därav maxvärdet 0. När detta valprogram utsluts är maxvärdet, medelvärde och standardavvikelsen för SDP:s del -12,2, -83,7 respektive 25,0. Partiets (nästa) största vänstersväng omfattar 21,7 enheter (år 1958).

^g För ASSF har värdena för två av de beräknade tidpunkterna (1958, 1962) estimerats till samma värden som vid den tredje (1966) tidpunkten.

den efterkrigstida enigheten kring behovet av en välfärdsstat enligt nordisk modell. Denna handlingslinje vann länge stöd inte enbart inom vänstern, utan accepterades – ibland i större och ibland i mindre utsträckning – även av utpräglade center- och högerpartier. Detta framgår även av den högra sektionen i tabell 1, där valprogrammets mest populära kategorier listas. Här har de borgerliga partierna Samlingspartiet, Svenska folkpartiet, Centern och Kristdemokraterna – vid sidan om för dessa partier utmärkande frågor rörande fri företagsamhet (Saml), mångkulturalism (SFP), jordbruk (C) och traditionell moral (KD) – även fäst stor vikt vid behovet av social rättvisa och en expanderad välfärdsstat. I den mittersta sektionen av tabell 1 presenteras även en översikt över de största förskjutningarna längs den socioeko-

nomiska konfliktdimensionen. Dessa förskjutningar står i centrum i det nästkommande avsnittet.

Empirisk granskning

Hur och varför har då det finländska partisystemet, och i synnerhet de finländska partiideologierna, förändrats under efterkrigstiden? Dessa frågor inspekteras i det föreliggande avsnittet. Till en början kontrolleras huruvida en, som det föreslogs i ett tidigare avsnitt (se P1), centripetal rörelse kunnat observeras, varefter den postmaterialistiska konfliktdimensionens förmodat ökade (se P2) betydelse inspekteras. Till sist ordas något om möjliga förklaringar (se P3) till att de finländska partierna förändrat sina partiideologier.

Kan en centripetal rörelse skönjas?

De första aspekterna som granskas rör alltså påståendena om att det finländska partisystemet i socioekonomiskt hänseende blivit mera kompakt (P1a) och, mera precist, att enskilda partier tenderat vandra mot mitten längs denna samma socioekonomiska konfliktdimension (P1b). Det förstnämnda, mer generellt utformade, antagandet kan prövas genom en enkel beräkning av partiideologiernas spridning (*S*). Här uträknas det absoluta avståndet mellan positionen (*P*) för partiet med det lägsta värdet (*j*) och positionen för partiet med det högsta värdet (*l*) längs den aktuella dimensionen *k* vid varje valtillfälle *t*.⁷ Mer formellt uttryckt är sålunda

$$S = |P_{jkt} - P_{lkt}|$$

I tabell 2 återges de finländska partiideologiernas spridning längs den socioekonomiska konfliktdimensionen. Figur 1 illustrerar därtill minimi-, maxi- och medelvärden för varje val. Som dessa framställningar avslöjar är det finländska partisystemet socioekonomiskt sett mest kompakt under den kekkonenska eran, från 1950-talets slut fram till åren kring decennieskiftet 1980. Här illustrerar figur 1 tydligt hur alla partier under dessa årtionden samlas klart till vänster om den socioekonomiska mittlinjen. Övergången till 1980-talet innebär en viss uppluckring av denna välfärdsconsensus, ty nu tas

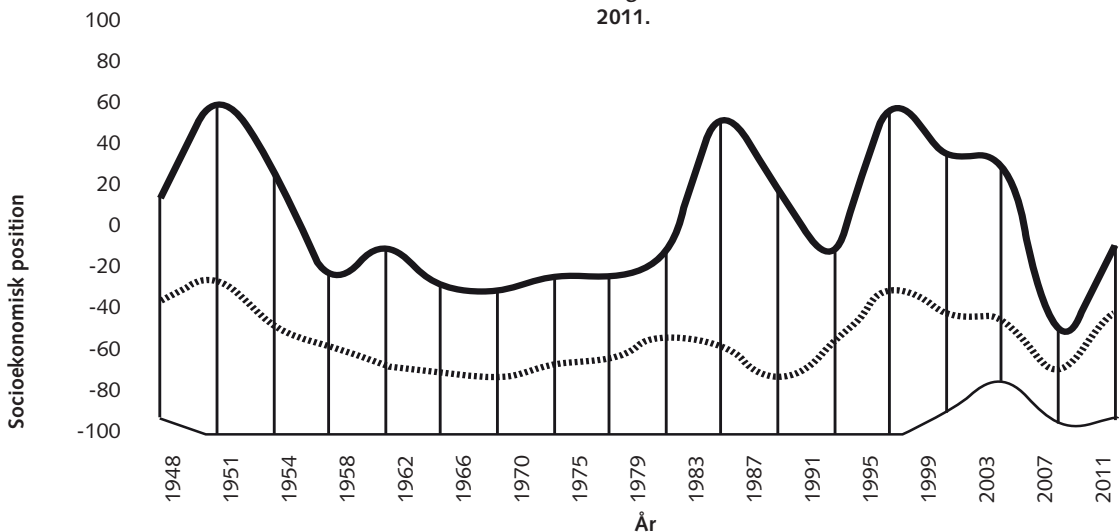
även – efter ett uppehåll på omkring 30 år – tydliga högerpositioner. Denna uppluckring innebär till en början att medelpositionen skarpt förskjuts åt höger, varefter spridningen åter verkar avta något samtidigt som medelpositionen återigen vandrar vänsterut. Valet 2011 innebär återigen en förskjutning högerut. Observationerna ger därmed inget klart stöd åt det antagande som presenterades i P1a ovan.

Tabell 2. Det finländska partisystemets spridning (*S*) längs den socioekonomiska konfliktdimensionen, 1945–2011.

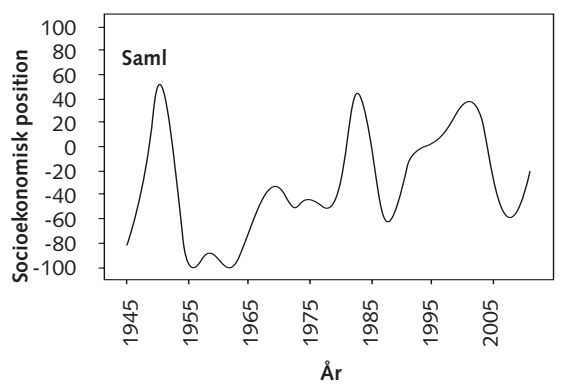
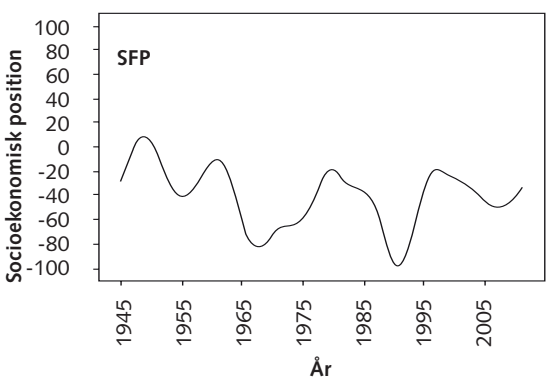
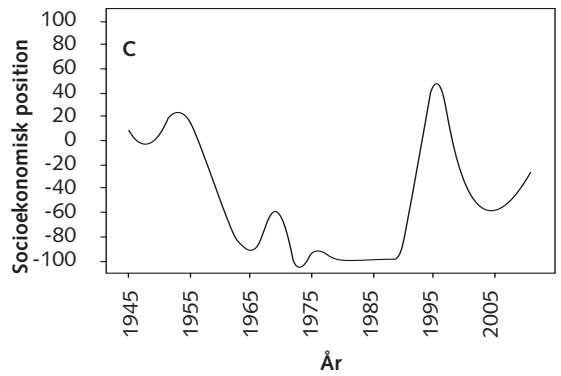
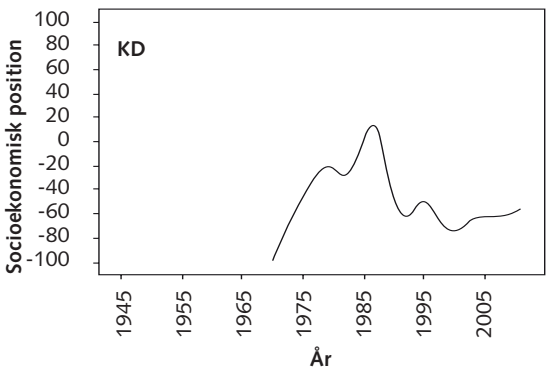
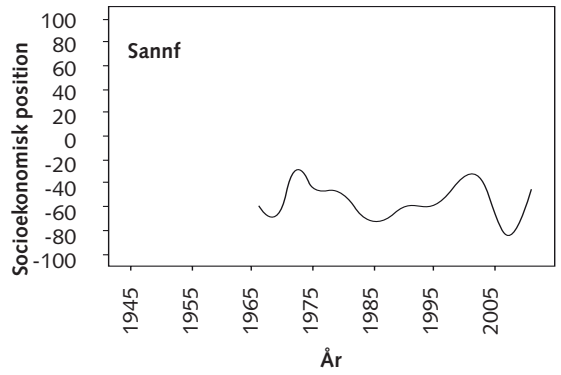
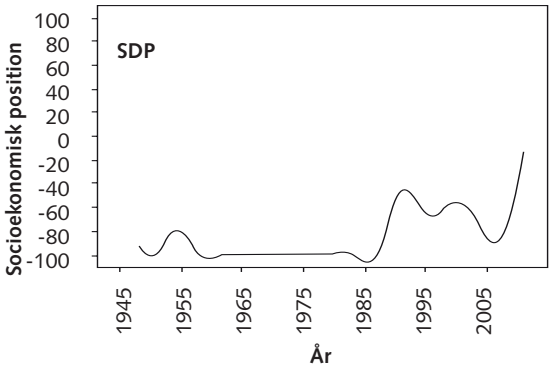
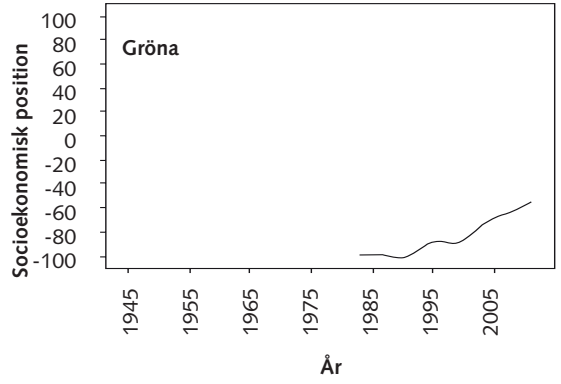
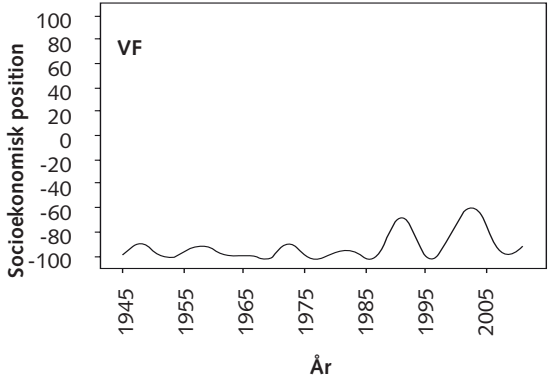
Valår	<i>S</i>	Valår	<i>S</i>	Valår	<i>S</i>
1945	109,1	1970	66,7	1991	85,1
1948	101,4	1972	73,7	1995	150,0
1951	153,3	1975	73,7	1999	118,5
1954	122,6	1979	85,1	2003	99,1
1958	75,0	1983	145,4	2007	43,5
1962	86,8	1987	113,4	2011	79,5
1966	69,6				

Vad kan då sägas om utvecklingen inom de enskilda partiideologierna? Återfinns utpräglade vänsterideologier som uppvisar en socioekonomisk högervandring, och kan man påträffa typiska högerideologier som uppvisar en vandring vänsterut? För att komplettera och precisera de observationer som ovan presenterats granskas härnäst den partiideologiska utvecklingen inom de nuvarande riksdagspartierna. En inledande inspektion av figur 2a–h avslö-

Figur 1. Minimi- och maximipositioner (svarta linjer) samt medelpositioner (grå linje) för finländska partier längs den socioekonomiska konfliktdimensionen, 1945–2011.

Figur 2a–h. De nuvarande riksdagspartiernas rörelsemönster längs den socioekonomiska konfliktdimensionen, 1945–2011.

jar här att såväl De gröna och Socialdemokraterna som – aningen mindre tydligt – Vänsterförbundet i viss mån överger sina stabila vänsterpositioner vid inledningen av 1990-talet. Bland mitten- och högerpartierna är utvecklingstrenderna något oklara. Samlingspartiet förflyttar sig tämligen stadigt högerut från slutet av 1960-talet till början av 1980-talet och återigen från början av 1990-talet, medan Centern tenderar att förskjutas vänsterut från 1950-talet fram till 1970-talet. En tydlig vänsterposition bevaras fram till början av 1990-talet, när en skarp men tillfällig högersväng inträffar. Bland de övriga borgerliga partierna uppvisar Sannfinländarna en viss vänsterförskjutning under senare delen av 1970-talet och 1980-talet, varefter positionerna förflyttas högerut under 1990- och början av 2000-talet. 2007 går partiet till vänster, men år 2011 återigen till höger. Kristdemokraterna i sin tur inleder sin parlamentariska bana från en tydlig vänsterposition, vandrar därefter högerut fram till slutet av 1980-talet och förflyttas sedan återigen vänsterut. Svenska folkpartiet, slutligen, uppvisar varierande positioner något till vänster om mittlinjen fram till slutet av 1960-talet, när partiet tar ett steg vänsterut. En liknande, än mer tillfällig, vänsterförskjutning kan observeras också vid inledningen av 1990-talet.

För att ytterligare pröva påståendet i P1b är det dock skäl att granska i vilken mån de ovan observerade förändringsmönstren är av systematisk karaktär. Med hänvisning till Spafford (1971) samt McDonald m.fl. (2007) används för detta syfte en bivariat autoregressiv ekvation där det rådande tillståndet för partiet j vid tidpunkten t förklaras av j s tillstånd vid den närmast föregående tidpunkten $t - 1$:

$$\text{SocioekonomiVH}_{jt} = \alpha + \beta \text{SocioekonomiVH}_{j,t-1} + \varepsilon_{jt}. \quad (3)$$

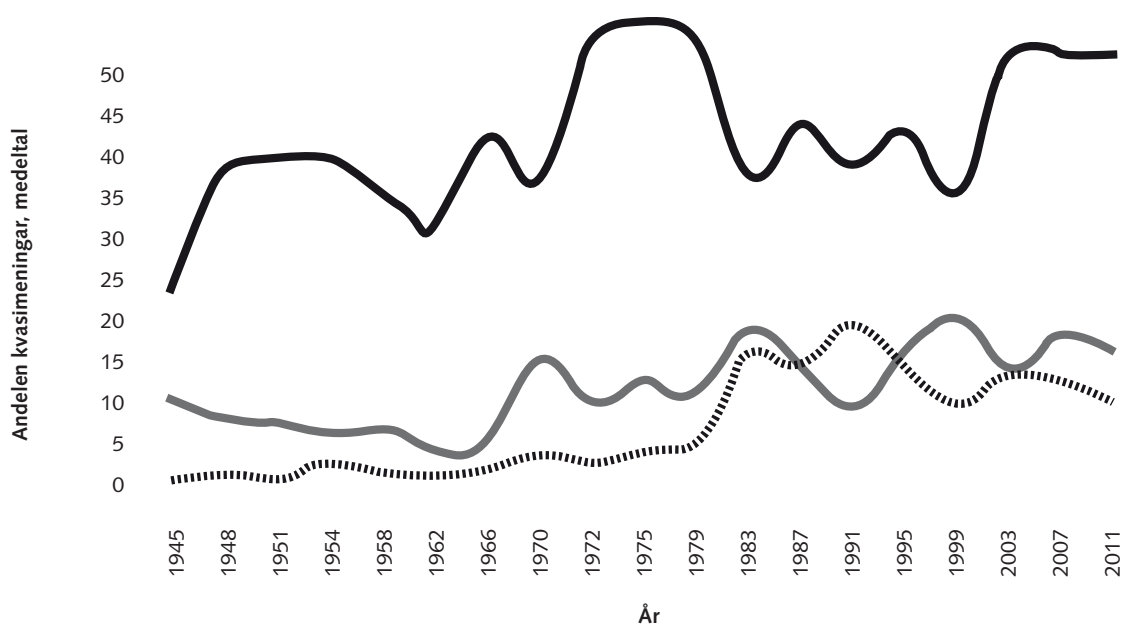
Om det beräknade värdet på β signifikant avviker från 0 och ligger inom intervallet $[-1:1]$ antas en bestående partiideologisk förändring över tid föreligga. En statistiskt signifikant lutning på exempelvis 0,75 indikerar således att avvikelserna från partiets typiska position kan förväntas röra sig mot denna nya position vid nästa val med hastigheten $1 - \beta$. I detta exempel är $1 - \beta = 1 - 0,75 = 0,25$; det aktuella partiet kan alltså förväntas röra sig en fjärdedel av avståndet från dess position vid det föregående valet till dess förväntade framtidsposition (a.a., 67). För att bedöma huruvida den partiideologiska fö-

rändringen är systematisk eller ej kalkyleras nu skillnaden mellan ett partis medelposition och den position i vilken detta parti förväntas vara i framtiden. Denna förväntade framtidsposition fås genom räkneoperationen $\alpha / (1 - \beta)$, med andra ord genom att dividera interceptet med differensen av 1 minus regressionslinjens lutning. Här förutsätter en systematisk förändring en signifikant lutning ($-1,5 \geq t \geq 1,5$) inom intervallet $[-1:1]$ och en betydande skillnad (± 4 enheter) mellan medelvärdet och den kalkylerade framtidspositionen (a.a.). Av de 8 partierna i figur 2a–h ger uppfylls detta krav av Centern ($t = 3,33$), vars förväntade framtidsvärde ($-52,5$) står märkbart längre till vänster än medelpositionen ($-46,3$), samt av Kristdemokraterna ($t = 1,53$), vars förväntade framtidsvärde ($-44,0$) står till höger om partiets medelposition ($-51,0$).⁸ Inom de övriga partierna är lutningen ej signifikant ($-1,5 < t < 1,5$), varför några långvariga systematiska förändringar inte kan spåras: de partiideologiska förändringarna förblir med andra ord oftast kortlivade, och vandringar bort från medelpositionen följs vanligtvis av relativt snabba återgångar tillbaka till en position nära den vedertagna medelpositionen.

Sammanfattningsvis kan det alltså konstateras att antagandena som presenterades i P1a och P1b inte kan beläggas. Det finländska efterkrigstida partisystemet har således inte blivit mer kompakt (jfr även Isaksson 2011, 47), utan partiideologierna uppvisar tvärtom en större socioekonomisk spridning under 1980- och 1990-talen än under de två föregående decennierna när hela partifältet – åtminstone på programmatisk nivå – enades kring en rätt tydlig vänsteragenda. Den centripetala rörelse och den vänsterreträtt som återigen kunde skönjas vid 2000-talets inledning förblev relativt kortvarig och följs, år 2011, återigen av en högersväng och en ökad ideologisk spridning.

Likaså finns inga tydliga belegg för att de enskilda partiideologierna systematiskt skulle röra sig mot den socioekonomiska konfliktdimensionens mittfåra (jfr a.a.). Vänsterpartierna, och i synnerhet Socialdemokraterna, uppvisar nog en kraftig högerförskjutning under 1900-talets sista decennium, men när denna trend placeras in i ett större tidsperspektiv är utvecklingen tämligen modest. Inte heller bland merparten av högerpartierna – Centern och Kristdemokraterna undantaget – kan någon bestående och långvarig förskjutning i någondera

Figur 3. Andelen socioekonomiska (svart linje), ekologiska (streckad linje) och sociokulturella (grå linje) kvasimeningar i finländska partiers valprogram, 1945–2011.

riktningen skönjas. Det är dock skäl att notera en kortvarig trend där Centern och Samlingspartiet, i likhet med Socialdemokraterna, vandrade kraftigt högerut under åren kring decennieskiftet 1990.

Har den postmaterialistiska konfliktdimensionens betydelse ökat?

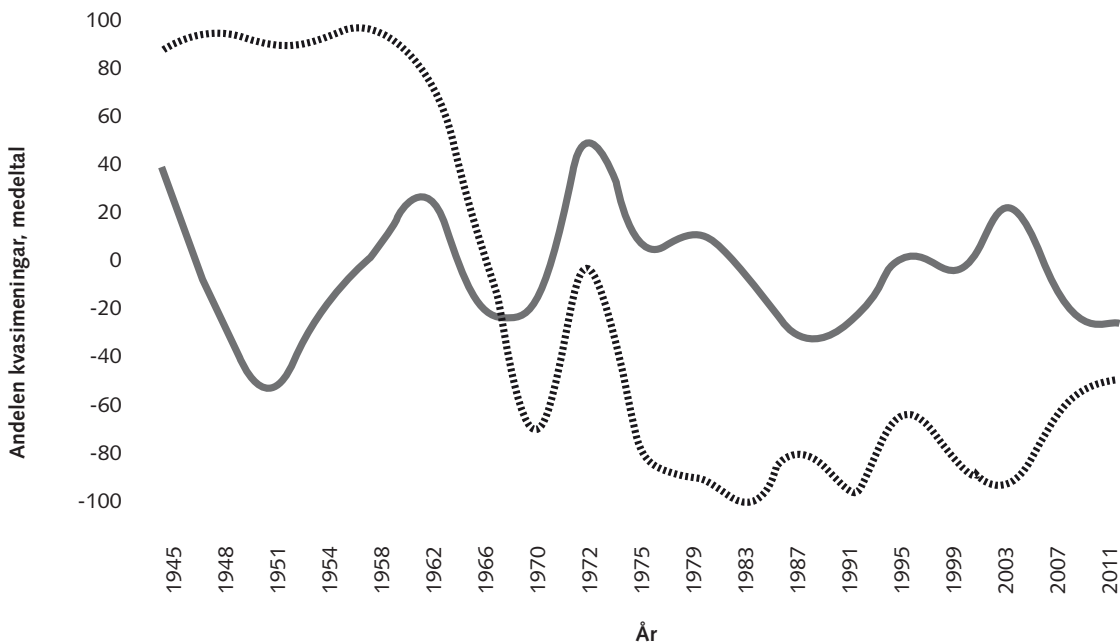
Den andra aspekten som skall granskas rör antagandet att de finländska partiernas intresse för frågor hemmahörande längs sekundära konfliktdimensioner ökat (P2). Här fästs ett speciellt intresse vid den postmaterialistiska konfliktdimensionen, som i en finländsk kontext (jfr Paloheimo 2008) är skönjbar dels i konflikten mellan ekologiska värden och krav på ökad tillväxt och konsumtion (ekologisk konfliktdimension) och dels i konflikten mellan kulturell mångfald och nationell enhetskultur (sociokulturell konfliktdimension). Den förstnämnda av dessa två konflikter studeras med hjälp av de variabler som presenteras i bilagetabell A2, medan den andra inspekteras med den något bredare samling variabler som föreslås i bilagetabell A3.⁹

I figur 3 presenteras en inledande översikt där

andelen socioekonomiska, ekologiska och sociokulturella ”kvasimeningar” (eller, annorlunda uttryckt, argument) i partiernas valprogram åren 1945–2011 skildras. Som här tydligt framgår har den socioekonomiska konfliktdimensionen tillägnats klart störst utrymme – medelvärdet för de 19 valtillfällena är 35,0 för denna konfliktdimension, jämfört med 6,9 (ekologi) respektive 10,4 (sociokultur) för de två sekundära dimensionerna. Noteras kan också att de socioekonomiska frågornas utrymme varit relativt beständigt, även om enstaka dalar (år 1945) och toppar (1970- respektive 2000-talet) kan identifieras. Som väntat påvisar figuren även ett ökat intresse gentemot den postmaterialistiska konfliktdimensionen. Även om denna ökning delvis sammanhänger med De grönas (1983) respektive Sannfinländarnas och Kristdemokraternas (1970) intrång på den parlamentariska arenan är det skäl att understryka att också övriga partier uppvisar ett ökat intresse för dylika frågor från och med 1970-talet.¹⁰

Eftersom P2 även innehöll en förutsägelse om förhållandet mellan de båda polerna längs den postmaterialistiska konfliktdimensionen är granskningen ovan inte tillräcklig; det är ännu skäl att examinera huruvida en förskjutning mot mer postmaterialistiska

Figur 4. Medelpositioner för finländska partier längs den ekologiska (streckad linje) samt den sociokulturella (grå linje) konfliktdimensionen, 1945–2011.

synsätt kan skönjas. Utifrån informationen i bilage-tabellerna A2 och A3 beräknas således partipositionerna längs den ekologiska jämte den sociokulturella konfliktdimensionen. Med samma indexeringsförfarande som i formel (1) ovan¹¹ erhålls värden inom intervallet [-100:100], där låga värden indikerar postmaterialistiska ståndpunkter medan höga värden ger en antydning om mer materialistiska förhållningssätt. Här avslöjar figur 4 en förväntad förskjutning från en övervägande tillväxtorienterad programmatisk retorik på 1940-, 1950- och 1960-talen till uttalade krav på hållbar tillväxt från och med 1970-talet och framåt (jfr även Paloheimo 2006a, 33). Partiernas rörelsemönster är inte lika tydliga längs den sociokulturella dimensionen, även om man också här kan notera en förskjutning mot starkare krav på kulturell mångfald under 1970- och 1980-talen. Under 1990- och början av 2000-talet synes dock en viss återgång mot krav på enhetskultur framträda.

Sammantaget har alltså ett visst stöd för antagandet i P2 kunnat inbringas. De finländska partierna har, på det hela taget, visat ett klart större intresse för såväl den ekologiska som den sociokulturella konfliktdimensionen under de senaste 40 åren, något som dels sammanhänger med uppkomsten av nya

partier med starkt fokus på dessa konfliktlinjer och dels med ett ökat intresse för dylika frågor också bland de etablerade partierna. Längs den förstnämnda dimensionen kan också den förväntade förskjutningen mot mer postmaterialistiska positioner tydligt skönjas – en förskjutning som dock inte blir lika tydlig och lika permanent längs den sociokulturella dimensionen.

Varför förändras finländska partiideologier? En överblickande granskning

Efter dessa fall- eller systemcentrerade beskrivningar av de finländska partiernas positionsförändringar under efterkrigstiden övergår jag nu till en, kunde man kanske säga, mer variabelorienterad presentation där de centrala av de i den tidigare internationella forskningslitteraturen aktualiserade förklaringsarna till partiernas positionsförändringar preliminärt prövas och diskuteras i en explicit finländsk kontext. Upplägget i den förestående granskningen är således varken teoriprovande eller teoriutvecklande: snarare handlar det om att presentera en översiktlig, tentativ och närmast explorativ skildring av vilken be-

tydelse dessa förklaringsvariabler har och att, därefter, diskutera kring intressanta möjligheter för mer omfattande analyser.

Först genomförs alltså en empirisk granskning av finländska partiers positionsförändringar under efterkrigstiden. Den beroende variabeln av intresse är partiernas relativa socioekonomiska positionsförändring¹² mellan $t - 1$ och t , medan de tre oberoende variablerna är de som kort introducerades i P3a–c ovan. En förändring i väljaropinionen (P3a) operationaliseras som den relativa förändringen i medianväljarens socioekonomiska position mellan $t - 2$ och $t - 1$ ¹³ och uträknas med hjälp av Kim och Fordings (1998) kalkyl.¹⁴ En förändring inom rivaliserande partier (P3b), vidare, operationaliseras som den genomsnittliga socioekonomiska positionsförändringen mellan $t - 2$ och $t - 1$ inom partier tillhörande samma ideologiska storfamilj som fokuspartiet (jfr Adams och Somer-Topcu 2009). Dessa ideologiska storfamiljer är två till antalet: en bestående av vänsterpartier (ASSF, Gröna, SDP och VF) och en bestående av center- och högerpartier (C, KD, Lib, Saml, Sannf, SFP). En tillbakagång i samband med tidigare val (P3c), slutligen, operationaliseras som den relativa förändringen i fokuspartiets understöd vid de två föregående riksdagsvalen $t - 2$ och $t - 1$. En summering av det ovan sagda presenteras i tabell A4.

Eftersom materialet innehåller enheter (partier) som studeras över tid (valår) måste modellen kunna manövrera såväl tvärsnittsdata som tidsserier på ett ändamålsenligt sätt. För att hantera potentiell heteroskedasticitet kalkyleras sålunda panelkorrigerade standardfel (*panel-corrected standard errors*, PCSE) för de erhållna koefficienterna (Beck och Katz 1995). Vidare inkluderas en laggad beroende variabel – socioekonomisk förändring mellan $t - 2$ och $t - 1$ – för att mildra problem med autokorrelation. En balanserad datamatris erhålls genom att endast inkludera de fem partier (C, Saml, SFP, SDP, VF) för vilka data finns för hela tidsserien (1951–2011, $N = 85$). Regressionsmodellen ser med andra ord ut som följer:

$$\text{Partiförändring}_{jt} = \alpha + \beta_1 \text{Partiförändring}_{jt-1} + \beta_2 \text{Opinionsförändring}_{jt-1} + \beta_3 \text{Rivalförändring}_{jt-1} + \beta_4 \text{Valframgång}_{jt-1} + \epsilon_{jt} \quad (4)$$

I tabell 3 återges korrelationskoefficienter (Pearsons r) mellan den beroende variabeln och respek-

Tabell 3. Partiförändring i Finland: samband mellan variabler (korrelationskoefficienter) och en preliminär förklaringsansats (OLS-regression).

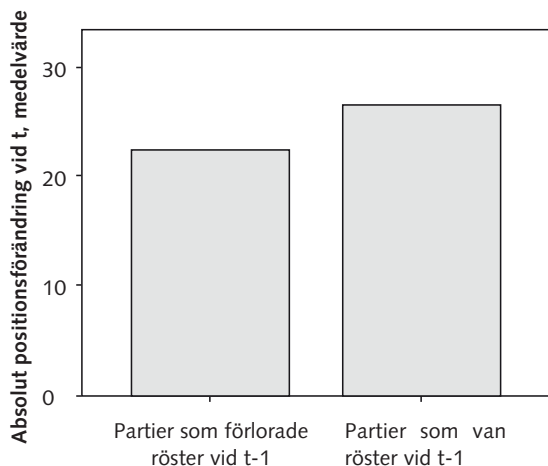
Oberoende variabler	r_p	B (PCSE)
Intercept		1,915 (3,461)
Partiförändring (t-1)	-0,237*	-0,292* (0,128)
Opinionsförändring (t-1)	0,244*	0,596** (0,179)
Rivalförändring (t-1)	0,045	0,062 (0,198)
Valframgång (t-1)	0,212*	2,440 (1,539)
R ²		0,181
Adj. R ²		0,140

Not: Beroende variabel = Partiförändring (t). $N = 17$ (val) \times 5 (partier) = 85 (totalt). *** = $p \leq 0,001$; ** = $p \leq 0,01$; * = $p \leq 0,05$; † = $p \leq 0,10$.

tive oberoende variabel samt koefficienter från en regressionsanalys. Såsom tabellinformationer förtäljer är sambandet mellan en partiförändring och en föregående opinionsförändring svagt ($r_p = 0,24$), men statistiskt signifikant: den riktning i vilken medianväljaren rör sig mellan $t - 2$ och $t - 1$ hänger sålunda samman med den riktning som tas av partierna mellan $t - 1$ och t . Likaså noteras ett svagt statistiskt signifikant samband ($r_p = 0,21$) mellan partiets valframgång och samma partis påföljande positionsförändring: låga värden på x (= valförlust vid $t - 1$) hänger – intressant nog – samman med låga värden på y (= vänsterförskjutning vid t). Tabell 3 ger även ett visst understöd för det kausala antagandet att partiideologiska förskjutningar är signifikant beroende av en tidigare opinionsförändring ($B = 0,60$).

Avslutningsvis ordas ännu något litet om absoluta förändringar i de socioekonomiska positionerna ($|\text{position}_t - \text{position}_{t-1}|$). Av de aktuella oberoende variablerna är betydelsen av en föregående valförlust – med andra ord situationer där partiets understöd vid $t - 2$ subtraherat från partiets understöd vid $t - 1 \leq 0$ – av speciellt intresse (jfr formuleringen i P3c). Här kunde man – såväl intuitivt som mot bakgrunden av tidigare forskningsrön (Somer-Topcu 2009) – förmoda att en valförlust vid $t - 1$ hänger samman med en positionsförändring (i vilken som helst riktning) vid t . Faktum är dock att något understöd för

Figur 5. Absolut partiideologisk förändring bland partier som förlorat respektive vunnit senaste val.

detta antagande inte kan påträffas; korrelationen mellan valförlustens styrka och den påföljande positionsförändringen är så gott som obefintlig och ej signifikant. Den genomsnittliga socioekonomiska positionsförändringen är, såsom illustreras i figur 5, till och med större bland valvinnare än bland förlorare.

Sammanfattningsvis ger observationerna i detta avsnitt en antydning om att finländska partier tenderar förändra sina socioekonomiska positioner i takt med och som en följd av förändringar i medianväljarens position. Ett samband föreligger även mellan tidigare valframgångar och påföljande positionsförändringar. Däremot har den förmodade betydelsen av tidigare rubbningar inom de närmsta politiska rivalerna inte kunnat beläggas, liksom inte heller antagandet att valförluster är mer benägna att ge upphov till positionsförändringar än valvinster. Samtidigt som detta fastslås är det dock skäl att än en gång påpeka och klart understryka att denna granskning snarast har översiktens karaktär och sålunda erbjuder enskilda empiriska nedslag av explorativ natur snarare än rigorösa och teoridrivna analyser. Mer djuplodande forskningsansatser – dylika måste med tanke på forskningsläget ses som synnerligen välkomna, må de sedan fokusera på finländska partier eller på partier överlag – förutsätter antingen en bredare och mer genomarbetad förklaringsansats där variabelhanteringen är betydligt mer omfattande eller, alternativt, ett mer fallorienterat analysgrepp där de förmodat mångtydliga processerna fram till en partiideologisk förändring studeras ingående

och med enskilda partier eller partifamiljer i centrum. Härnäst ordas något kort om två infallsvinklar som kan anses särskilt intressanta med tanke på kommande forskning kring särskilt de finländska partiernas förändring.

För det första är det skäl att närmare fokusera på betydelsen av samhällsliga förändringar av internationell natur. Här har den tidigare forskningen så gott som uteslutande intresserat sig för betydelsen av (tämligen svårångade) förändringar i den globala ekonomin (se fr.a. Adams m.fl. 2009; Haupt 2010). En annan tänkbar betydelsefull faktor av utomsystemisk natur är *idédiffusion mellan partier i olika länder*, ett förklaringsperspektiv som dock inte uppmärksammats i någon större utsträckning förrän helt nyligen (se Fagerholm 2013; Jahn 2013). Den historiska betydelsen av denna aspekt är kanske speciellt intressant att utreda i en finländsk kontext med tanke på vår sedan länge etablerade roll som mottagare av idéspredning från mer centrala delar av Europa och – i synnerhet – från vårt västra grannland.

För det andra är det skäl att återigen rikta intresset mot organisatoriska, till karaktären endogena förklaringar till partiideologiska förändringar. Dylika förklaringsansatser har tidigare uppmärksammats framför allt av Harmel m.fl. (1995; jfr även Harmel och Tan 2003) samt, på senare år, av exempelvis Meyer (2010) och Fagerholm (2013). Några entydiga belägg för att betydande omvandlingar inom partiet – här avses främst *ledarcirkulation på betydande poster* – skulle vara betydelsefulla har dock inte kunnat påträffas, även om vissa indikationer för att så faktiskt är fallet nog har presenterats. Här avkrävs sannolikt mer kvalitativa analysgrepp där de partiinterna strukturerna och styrkeförhållandena noggrant utreds. Även här utgör det finländska partisystemet och de finländska partierna intressanta fall, inte minst med tanke på det finländska partisystemets relativt starka personcentrering.

Sammanfattning

Denna uppsats har studerat de finländska partiideologiernas förändringsmönster under efterkrigstiden med hjälp av MARPOR:s material. I stället för den vedertagna och omfattande vänster–högerskala som tidigare oftast används har mer avgränsade skalor nyttjats, något som möjliggjort mer detaljerade granskningar av partiernas förskjutningar längs de i

sammanhanget mest betydande socioekonomiska och postmaterialistiska konfliktdimensionerna. En fortsatt utveckling och förbättring av dylika detaljerade policyskalor är – med tanke på den ökande betydelsen av ett flertal nya konfliktdimensioner – ytterst välkommet (se även t.ex. Jahn 2011; Lowe m.fl. 2011).

Utöver denna inledande anmärkning kan uppsatzens resultat sammanfattas i tre observationer. Den första övergripande observationen ger en indikation om att den centripetala rörelse mot den politiska mittenfåran som tidigare forskning ordat om inte är entydig. Tvärtom pekar studiens resultat på att det finländska partisystemet var som mest kompakt under 1960- och 1970-talet och att den socioekonomiska spridningen sedan dess tenderat öka i och med att distinkta högerpositioner återigen blivit mer populära. På partinivån är systematiska förskjutningar i någondera riktningen relativt ovanliga: partiförskjutningar handlar snarare om tillfälliga positionsförflyttningar än om långvariga vandringar i någon riktning, och vanligtvis följs ett positionsbyte av en återgång till tidigare vedertagna positioner.

Den andra observationen bekräftar, åtminstone delvis, antagandet att den postmaterialistiska konfliktlinjen blivit allt mer populär också bland partierna, något som uttrycks genom ett sedan 1970-talet ökande intresse för den sociokulturella och den ekologiska konfliktdimensionen. Också den förväntade förskjutningen mot ett starkare förfäktande av ekologisk hållbarhet och – åtminstone i viss mån – kulturell mångfald kan skönjas i programmen.

Den tredje observationen, slutligen, utreder betydelsen av några faktorer som kan vara betydelsefulla när finländska partier väljer att förändra sina socioekonomiska positioner. Här ger granskningen vissa indikationer om att samhälleliga opinionsförändringar kan vara en betydelsefull förklaringsfaktor till en påföljande partiideologisk förändring. Kommande studier – som, oberoende av den slutliga forskningsdesignen, förutsätter mer ingående detaljgranskningar av inte minst partiintern händelseförlopp – bör med nödvändighet inkludera ett större antal potentiellt relevanta förklaringsvariabler också av samhällelig och organisatorisk natur.

NOTER

- * Jag vill tacka deltagarna i valforskningspanelen under Statsvetardagarna 2013 samt tidskriftens anonyma granskare för värdefulla kommentarer.

¹ Här noteras att denna borgska definition är inspirerad av Leisersons (1958, 137) avgränsning, som hävdar att partiideologierna utgör ”more or less systematic rationalizations of differing group interests and norms in terms of explicit value preferences”. För en elegant definierande analys av ideologibegreppet hänvisas till Gerring (1997).

² Den socioekonomiska konflikten tar i huvudsak fasta på ägan-deformer (offentlig eller privat?), den statliga maktens omfattning (stor eller liten?) och graden av samhällelig omfördelning (omfattande eller begränsad?). En vänster–högerdimension kan ibland även inkludera ställningstaganden i frågor rörande exempelvis etik, moral, utrikes- och försvarspolitik. Dylika aspekter har dock – som framgår ur diskussionerna i Lijphart (1984) och Paloheimo (2008) – allt oftare kommit att särskiljas från vänster–högerdimensionens kärnfrågor. Så görs även här.

³ Med postmaterialism avses, enligt en tidig, enkel och grundläggande definition av Inglehart (1977, 3), de värderingar rörande livskvalitet och självförverkligande som stegvis förmodas utmanövrera materialistiska krav på materiell välfärd och trygghet. (I samma anda, men med något avvikande definitioner, identifierade Flanagan (1987) en konflikt mellan libertära och auktoritära målsättningar.) I det finländska partisystemet kan dylika konfliktdimensioner skönjas dels i konflikten mellan ekologiska värden och krav på ökad ekonomisk tillväxt och dels i konflikten mellan enhetskultur och mångfald. Nämnas kan också att den tidigare forskningen visat intresse även för andra sekundära konfliktdimensioner. Här har konflikten mellan ett positivt och ett negativt förhållningssätt till europeisk integration rönt mest uppmärksamhet i en finländsk kontext (se t.ex. Raunio 1997, 2008).

⁴ Valprogrammen ansågs erbjuda det mest lämpliga analysmaterialiet eftersom de – i motsats till politiska verksamhetsprogram eller organisatoriska och funktionella specialprogram – behandlar ett brett spektrum av politiska sakfrågor samt är auktoritativa och representativa för partiet som helhet. Valprogrammen sågs även som mer inflytelserika än andra politiska program eftersom de är en central referenspunkt för den politiska debatten och den politiska journalistiken – inte minst inför val – och därmed åtminstone i någon mån kända också av väljarkåren. Tvärtom de avgjort mer långlivade och stela princip-, parti- och allmänna programmen möjliggör valprogrammen även detaljerade studier över tid (se Budge 1987).

⁵ Ett ytterligare alternativ är det logaritmiserade förfarande som Lowe *et al.* (2011) introducerat. Detta tillvägagångssätt är i många avseenden lovande, men dock ännu något oprövat och på flera punkter kritiserat (se Meyer 2010, appendix A).

⁶ Av överskådlighetskäl används hädanefter partiernas ikraftvarande namn och namnförkortningar också när deras föregångare avses.

⁷ Den teoretiska utgångspunkten för dessa beräkningar är det euklidiska avståndet (a) mellan två punkter (p , q) längs en enskild dimension. Detta värde fås genom att ta kvadratroten ur den kvadrerade differensen mellan dessa två punkter, en operation som under dylika endimensionella omständigheter kan likställas med den absoluta skillnaden mellan p och q :

$$a(p,q) = \sqrt{(x_p - x_q)^2} = |x_p - x_q|$$

Alvarez och Nagler (2004) räknar i sitt mått även in väljarnas ideologiska spridning. Här divideras standardavvikelsen för väljarnas självupplevda positionering längs den i sammanhanget aktuella konfliktdimensionen (σ_k) med det maximala ab-

soluta avståndet mellan två partier längs samma dimension. Detta tillvägagångssätt ter sig särskilt rimligt vid länderöverskridande jämförelser, men kan med fördel appliceras även i situationer där väljarkårens ideologiska dispersion kan förmodas variera betydligt över tid. På grund av bristande data kring väljarpositionering för merparten av de studerade valtillfällena nöjer sig denna uppsats med att presentera enkla beräkningar av partiavstånd.

- ⁸ Notera dock att risk för autokorrelation föreligger i fallet Centern (Kendalls $\tau = 0,74$), liksom även för De gröna (Kendalls $\tau = 0,62$) och Socialdemokraterna (Kendalls $\tau = 0,42$). För övriga partier är Kendalls $\tau < \pm 0,40$.
- ⁹ Den ekologiska skalan i bilagetabell A2 har tidigare använts av författaren till denna uppsats (se Fagerholm 2013) samt av bland andra Jäckle (2009) och Lowe *et al.* (2011). Den tentativa sociokulturella skala som föreslås i bilagetabell A3 har framtagits utifrån en teoretisk *a priori*-approach. Den har gemensamma drag med tidigare föreslagna sociokulturella skalor (se t.ex. Jäckle 2009), men är fristående från dessa.
- ¹⁰ När medelvärdet för åren 1982–2011 jämförs med medelvärdet för den föregående perioden (1945–1979) är de ekologiska kvasimeningarnas ökning 9,3 procentenheter när De gröna inkluderas och 6,7 procentenheter när de utesluts. En jämförelse av åren 1970–2011 med perioden 1945–1966 avslöjar att de sociokulturella kvasimeningarnas andel ökar med 6,4 procentenheter när Sannfinländarna, Kristdemokraterna och De gröna inkluderas och med 3,1 procentenheter när de tre utesluts.
- ¹¹ Positionerna längs den ekologiska konfliktdimensionen studeras således med formeln

$$\left(\frac{\text{Ekologism}_{jt} = (\text{per410}_{jt} - (\text{per416}_{jt} + \text{per501}_{jt}))}{\text{per410}_{jt} + \text{per416}_{jt} + \text{per501}_{jt} \times 100} \right)$$

medan positionerna längs den sociokulturella konfliktdimensionen studeras med formeln

$$\left(\frac{\text{Sociokultur}_{jt} = \text{enhetskultur}_{jt} - \text{mångfald}_{jt}}{\text{enhetskultur}_{jt} + \text{mångfald}_{jt} \times 100} \right)$$

- ¹² Studien fokuserar alltså uteslutande på förändringar längs en generell socioekonomisk konfliktlinje. Utifrån det rådande forskningsläget görs bedömningen att ett förklarande studium av positionsförändringar längs sekundära konfliktdimensioner förutsätter en mer ingående teoretisk bearbetning än vad som ryms inom ramen för denna artikel.
- ¹³ Med anledning av (i) partiernas något konservativa natur och (ii) det faktum att avfattandet av valprogram inte görs i en handvändning – det torde röra sig om en process på flera månader eller till och med uppomot ett helt år – avkrävs en viss tidsfördröjning mellan de samhälleliga opinionsförskjutningarna och den påföljande partiideologiska förändringen.
- ¹⁴ Formeln ser ut som följer: $M = L + \{[(50 - C)/F] \times W\}$. Här beräknas medianväljarens position (*M*) längs den socioekonomiska skalan utifrån information om den nedre ändpunkten av det ideologiska intervallet innehållande medianväljaren (*L*), den kumulativa röstandelsfrekvensen upp till detta inter-

vall (*C*), andelen röster för partiet i intervallet (*F*) och, slutligen, vidden av detta samma intervall (*W*).

REFERENSER

- Adams, James. 2012. Causes and electoral consequences of party policy shifts in multiparty elections: Theoretical results and empirical evidence. *Annual Review of Political Science* 15, 401–419.
- Adams, James, Clark, Michael, Ezrow, Lawrence och Glasgow, Garrett. 2004. Understanding change and stability in party ideologies: Do parties respond to public opinion or to past election results? *British Journal of Political Science* 34:4, 589–610.
- Adams, James, Clark, Michael, Ezrow, Lawrence och Glasgow, Garrett. 2006. Are niche parties fundamentally different from mainstream parties? The causes and the electoral consequences of Western European parties' policy shifts, 1976–1998. *American Journal of Political Science* 50:3, 513–529.
- Adams, James, Haupt, Andrea B. och Stoll, Heather. 2009. What moves parties? The role of public opinion and global economic conditions in Western Europe. *Comparative Political Studies* 42:5, 611–639.
- Adams, James och Somer-Topcu, Zeynep. 2009. Policy adjustment by parties in response to rival parties' policy shifts: Spatial theory and the dynamics of party competition in twenty-five post-war democracies. *British Journal of Political Science* 39:4, 825–846.
- Alvarez, R. Michael och Nagler, Jonathan. 2004. Party system compactness: Measurement and consequences. *Political Analysis* 12:1, 46–62.
- Beck, Nathaniel och Katz, Jonathan N. 1995. What to do (and not to do) with time-series cross-section data. *American Political Science Review* 89:3, 634–647.
- Borg, Olavi. 1964. *Suomen puolueideologiat: Periaateohjelmien sisältöanalyttinen vertailu sekä katsaus niiden historialliseen taustaan ja syntyprosessiin.* (Politikan tutkimuksia 5.) Borgå: WSOY.
- Budge, Ian. 1987. The internal analysis of election programmes. Ingår i Ian Budge, David Robertson och Derek Hearl (red.), *Ideology, strategy and party change: Spatial analyses of post-war election programmes in 19 democracies.* Cambridge: Cambridge University Press, 15–38.
- Budge, Ian. 1994. A new spatial theory of party competition: Uncertainty, ideology and policy equilibria viewed comparatively and temporally. *British Journal of Political Science* 24:4, 443–467.
- Budge, Ian m.fl. 2001. *Mapping policy preferences: Estimates for parties, electors, and governments 1945–1998.* Oxford: Oxford University Press.
- Budge, Ian, Ezrow, Lawrence och McDonald, Michael D. 2010. Ideology, party factionalism and policy change: An integrated dynamic theory. *British Journal of Political Science* 40:4, 781–804.
- Dalton, Russell J. 2004. *Democratic challenges, democratic choices: The erosion of political support in established democracies.* (Comparative Politics.) Oxford: Oxford University Press.
- Downs, Anthony. 1957. *An economic theory of democracy.* New York: Harper and Row.
- Ezrow, Lawrence, De Vries, Catherine E., Steenbergen, Marco och Edwards, Erica. 2011. Mean voter representation and partisan constituency representation: Do parties respond to the mean voter or to their supporters? *Party Politics* 17:3, 275–301.
- Fagerholm, Andreas. 2013. *Socialdemokrati, nyliberalism och grön*

- politik: *En komparativ studie av den västeuropeiska socialdemokratins ideologiska vägval 1970–1999*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Flanagan, Scott C. 1987. Value change in industrial societies. *American Political Science Review* 81:4, 1303–1319.
- Franklin, Mark N. 2004. *Voter turnout and the dynamics of electoral competition in established democracies since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gemenis, Kostas. 2012. Proxy documents as a source of measurement error in the Comparative Manifestos Project. *Electoral Studies* 31:3, 594–604.
- Gemenis, Kostas. 2013. What to do (and not to do) with the Comparative Manifestos Project data. *Political Studies* 61:S1, 23–43.
- Gerring, John. 1997. Ideology: A definitional analysis. *Political Research Quarterly* 50:4, 957–994.
- Grönlund, Kimmo och Westinen, Jussi. 2012. Puoluevalinta. Ingår i Sami Borg (red.), *Muutosvaalit 2011* (Selvityksiä ja ohjeita 16/2012). Helsingfors: Justitieministeriet, 156–188.
- Harmel, Robert och Tan, Alexander C. 2003. Party actors and party change: Does factional dominance matter? *European Journal of Political Research* 42:3, 409–424.
- Harmel, Robert, Heo, Uk, Tan, Alexander C. och Janda, Kenneth. 1995. Performance, leadership, factions and party change: An empirical analysis. *West European Politics* 18:1, 1–33.
- Haupt, Andrea B. 2010. Parties' responses to economic globalization: What is left for the left and right for the right? *Party Politics*, 16:1, 5–27.
- Inglehart, Ronald. 1977. *The silent revolution: Changing values and political styles among Western publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Isaksson, Guy-Erik. 2011. Minoriteter och valmanifest. Ingår i Kimmo Grönlund (red.), *Språk och politisk mobilisering: Finlandssvenskar i publikdemokrati* (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, nr 753). Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 41–61.
- Jahn, Detlef. 2011. Conceptualizing left and right in comparative politics: Towards a deductive approach. *Party Politics* 17:6, 745–765.
- Jahn, Detlef. 2013. The diffusion of party positions: Policy positions moving from the Nordic to the Baltic states. Ingår i Nicholas Aylott (red.), *Models of democracy in Nordic and Baltic Europe: Political institutions and discourse*, utkommer.
- Jäckle, Sebastian. 2009. Measuring political party ideologies – Combining expert scale and text based approaches. Paper presenterat på IPSA World Conference, Santiago de Chile.
- Karlsson, Fred och Wiberg, Matti. 2010. **Puolueilla on eroja!** Periaateohjelma-analyysi. *Politiikka* 52:1, 54–66.
- Katz, Richard S. och Mair, Peter. 1992. The membership of political parties in European democracies, 1960–1990. *European Journal of Political Research* 22:3, 329–345.
- Kim, Heemin och Fording, Richard C. 1998. Voter ideology in western democracies, 1946–1989. *European Journal of Political Research* 33:1, 73–97.
- Klingemann, Hans-Dieter, Hofferbert Richard I och Budge, Ian. 1994. *Parties, policies, and democracy*. (Theoretical Lenses on Public Policy.) Boulder: Westview Press.
- Klingemann, Hans-Dieter m.fl. 2006. *Mapping policy preferences II: Estimates for parties, electors, and governments in Eastern Europe, European Union, and OECD 1990–2003*. Oxford: Oxford University Press.
- Laver, Michael J. (red.). 2001. *Estimating the policy position of political actors*. (Routledge/ECPR Studies in European Political Science 20.) London: Routledge.
- Leiserson, Avery. 1958. *Parties and politics: An institutional and behavioral approach*. New York: Alfred A. Knopf.
- Lijphart, Arend. 1984. *Democracies: Patterns of majoritarian and consensus government in twenty-one countries*. New Haven: Yale University Press.
- Lipset, Seymour Martin och Rokkan, Stein. 1967. **Cleavage structures, party systems, and voter alignments: An introduction**. Ingår i Seymour Martin Lipset och Stein Rokkan (red.), *Party systems and voter alignments: Cross-national perspectives* (International Yearbook of Political Behavior Research, vol. 7). New York: Free Press, 1–64.
- Lowe, Will, Benoit, Kenneth R., Mikhaylov, Slava och Laver, Michael J. 2011. Scaling policy preferences from coded political texts. *Legislative Studies Quarterly* 36:1, 123–155.
- Mair, Peter och van Biezen, Ingrid. 2001. Party membership in twenty European democracies, 1980–2000. *Party Politics* 7:1, 5–21.
- McDonald, Michael D., Mendes, Silvia M. och Kim, Myunghee. 2007. Cross-temporal and cross-national comparisons of party left–right positions. *Electoral Studies* 26:1, 62–75.
- Meyer, Thomas. 2010. *Party competition over time: How voters and intra-party structure constrain party policy shifts*. Mannheim: MADOC.
- Michels, Robert. 1983 [1911]. *Organisationer och demokrati – en sociologisk studie av de oligarkiska tendenserna i vår tids demokrati*. Förord av Hans L. Zetterberg, övers. av Hans Granqvist. Stockholm: Ratio.
- Mickelsson, Rauli. 1996. Puolueiden identiteettiä etsimässä: Neljän puolueen vaaliohjelmien tarkastelua myöhäismodernin silmin. *Politiikka* 38:2, 75–85.
- Mickelsson, Rauli. 2006. Ovatto puolueet samanlaisia periaateohjelmien näkökulmasta katsottuna? Ingår i Jukka Paastela och Heikki Paloheimo (red.), *Suomen puolueiden periaateohjelmat: Ohjelmat, niiden taustaa ja tarkastelua*. Tammerfors: Tampereen yliopisto, Poliitiikan tutkimuksen laitos, 237–258.
- Mickelsson, Rauli. 2007. *Suomen puolueet: Historia, muutos ja nykypäivä*. Tammerfors: Vastapaino.
- Mikhaylov, Slava, Laver, Michael J. och Benoit, Kenneth R. 2012. Coder reliability and misclassification in the human coding of party manifestos. *Political Analysis* 20:1, 78–91.
- Nygård, Mikael. 2000. Ideologisk förändring och stabilitet i Finland: En jämförande studie av sex partiideologier. *Politiikka* 42:3, 195–216.
- Ollila, Anne och Paloheimo, Heikki. 2007. *Kansanedustajan työ ja arki*. (Suomen eduskunta 100 vuotta 5.) Helsingfors: Edita.
- Pajala, Antti. 2012. Eduskunnan ristiriitalluuttuvuudet täysistuntoäänestyksen valossa vuosien 1991–2010 valtiopäivillä. *Politiikka* 54:2, 103–118.
- Paloheimo, Heikki. 1988. Eduskuntavaalien 1987 kannatussirrymät. *Politiikka* 44:1, 124–140.
- Paloheimo, Heikki. 2006a. Puolueiden poliittiset tavoitteet vaaliohjelmien valossa. Ingår i Ilkka Ruostetsaari (red.), *Aatteet, instituutiot ja poliittinen toiminta: Scripta in honorem professoris Jukka Paastela sexagesimum annum complentis* (Studia Politica Tamperensis 16). Tammerfors: Tampereen yliopisto, 21–38.
- Paloheimo, Heikki. 2006b. Periaateohjelmien painopisteet ja aatteelliset ulottuvuudet. Ingår i Jukka Paastela och Heikki Paloheimo (red.), *Suomen puolueiden periaateohjelmat: Ohjelmat, niiden taustaa ja tarkastelua*. Tammerfors: Tampereen yliopisto, Poliitiikan tutkimuksen laitos, 217–236.
- Paloheimo, Heikki. 2008. Ideologiat ja ristiriitalluuttuvuudet. Ingår i Heikki Paloheimo och Tapio Raunio (red.), *Suomen puolueet ja puoluejärjestelmä*. Helsingfors: WSOY Oppimateriaalit, 27–59.

- Paloheimo, Heikki och Sundberg, Jan. 2005. Puoluevalinnan perusteet. Ingår i Heikki Paloheimo (red.), *Vaalit ja demokratia Suomessa*. Helsingfors: WSOY, 169–201.
- Pesonen, Pertti, Sänkiaho, Risto och Borg, Sami. 1993. *Vaalikansan äänivalta: Tutkimus eduskuntavaaleista ja valitsijakunnasta Suomen poliittisessa järjestelmässä*. Borgå: WSOY.
- Rantala, Onni. 1982. *Suomen puolueiden muuttuminen 1945–1980*. Andra reviderade och kompletterade upplagan. Helsingfors: Gaudeamus.
- Rappe, Axel. 1996. Party propaganda in motion: Finland 1954–1991. *Scandinavian Political Studies* 19:4, 329–358.
- Rappe, Axel. 2012. Politisk retorik i ett globaliseringsperspektiv: En studie av fyra finländska partiers valprogram 1987–2011. Ingår i Axel Rappe och Mikael Nygård (red.), *Politikens villkor i den globaliserade världen: En antologi om politikens och de politiska partiernas förändrade ramvillkor*. Göteborg: Daidalos, 45–76.
- Raunio, Tapio. 1997. Miten käy puolueiden yhtenäisyyden? Euroopan unioni haaste suomalaisille puolueille. Ingår i Sami Borg (red.), *Puolueet 1990-luvulla: Näkökulmia suomalaiseen puoluetoimintaan* (Valtio-opillisia tutkimuksia 53). Åbo: Turun yliopisto, Valtio-oppi, 186–214.
- Raunio, Tapio. 2008. Euroopan integraation vaikutus Suomen puoluejärjestelmään. Ingår i Heikki Paloheimo och Tapio Raunio (red.), *Suomen puolueet ja puoluejärjestelmä*. Helsingfors: WSOY Oppimateriaalit, 185–207.
- Reunanen, Esa och Suhonen, Pertti. 2009. Kansanedustajat ideologisella kartalla. Ingår i Sami Borg och Heikki Paloheimo (red.), *Vaalit yleisdemokratiassa: Eduskuntavaalitutkimus 2007*. Tammerfors: Tampere University Press, 325–356.
- Schumacher, Gijs, De Vries, Catherine E. och Vis, Barbara. 2013. Why do parties change position? Party organization and environmental incentives. *Journal of Politics* 75:2, 464–477.
- Seliger, Martin. 1976. *Ideology and politics*. London: George Allen and Unwin.
- Somer-Topcu, Zeynep. 2009. Timely decisions: The effects of past national elections on party policy change. *Journal of Politics* 71:1, 238–248.
- Spafford, Duff. 1971. A note on the “equilibrium” division of the vote. *American Political Science Review* 65:1, 180–183.
- Sundberg, Jan. 1996. *Partier och partisystem i Finland*. Esbo: Schildts.
- Volkens, Andrea. 2007. Strengths and weaknesses of approaches to measuring policy positions of parties. *Electoral Studies* 26:1, 108–120.

APPENDIX

Tabell A1. Den socioekonomiska konfliktdimensionens två poler.

Socioekonomiska vänsterkategorier	Socioekonomiska högerkategorier
Market Regulation: Pos. (per403)	Governm. and Adm. Eff.: Pos. (per303)
Economic Planning: Pos. (per404)	Free Enterprise: Pos. (per401)
Controlled Economy: Pos. (per412)	Incentives: Pos. (per402)
Nationalization: Pos. (per413)	Protectionism: Neg. (per407)
Social Justice: Pos. (per503)	Economic Orthodoxy: Pos. (per414)
Welfare State Expansion (per504)	Welfare State Limitation (per505)
Labour Groups: Pos. (per701)	Labour Groups: Neg. (per702)

Tabell A2. Den ekologiska konfliktdimensionens två poler.

Hållbar utveckling	Ökad tillväxt
Anti-Growth Economy: Pos. (per416)	Productivity: Pos. (per410)
Env. Protection: Pos. (per501)	

Tabell A3. Den sociokulturella konfliktdimensionens två poler.

Kulturell mångfald	Nationell enhetskultur
Internationalism: Pos. (per107)	Internationalism: Neg. (per109)
Culture: Pos. (per502)	National Way of Life: Pos. (per601)
National Way of Life: Neg. (per602)	Traditional Morality: Pos. (per603)
Traditional Morality: Neg. (per604)	Law and Order: Pos. (per605)
Multiculturalism: Pos. (per607)	Multiculturalism: Neg. (per608)

Tabell A4. Elementär information om beroende och oberoende variabler.

Variabel	Operationalisering		Materialkälla
	Mättningsförfarande		
Partiförändring (beroende)	$position_t - position_{t-1}$		MARPOR
Opinionsförändring (oberoende)	$väljarposition(M)_{t-1} - väljarposition(M)_{t-2}$		MARPOR
Rivalförändring (oberoende)	$rivalers\ position(\mu)_{t-1} - rivalers\ position(\mu)_{t-2}$		MARPOR
Valframgång (oberoende)	$understöd(\%)_{t-1} - understöd(\%)_{t-2}$		MARPOR
	Deskriptiv statistik		
	min	max	μ
			σ
Partiförändring	-124,8	115,1	-0,17
Opinionsförändring	- 36,1	38,1	-2,42
Rivalförändring	- 92,3	36,6	-1,74
Valframgång	- 5,4	7,8	-0,14
			2,5

Not: problem med multikollinearitet mellan de oberoende variablerna föreligger ej; μ VIF = 1,05.